



TEK ÇOCUKTAN ÜÇ ÇOCUĞA: ÇİN'İN NÜFUS POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM¹

İbrahim KARACADAĞLI*
Feyza GÖREZ**

Öz

Çin'de tarih boyunca meydana gelen birçok sosyal-siyasi olaylara ve doğal afetlere rağmen, nüfus artışı tarih boyunca hızla artmaya devam etmiştir. Bu sebeple nüfus artışına yönelik resmî nüfus politikaları geliştirilmiştir. Mao döneminde nüfus, bir kalkınma ve üretim gücü olarak değerlendirilmiş; nüfus artışını teşvik eden politikalar uygulanmıştır. Ancak yaşanan Büyük Kıtık sonrasında, doğum kontrol politikaları benimsenmeye başlanmıştır. Mao'nun ölümünün ardından yönetime gelen Deng Xiaoping ise, 1980 yılında tek çocuk politikasını yürürlüğe koyarak katı ve zorunlu bir nüfus politikası süreci başlatmıştır. Bu çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti döneminde uygulanmış olan nüfus politikaları tarihsel bir perspektifle ele alınmakta; Mao döneminden başlayarak Tek Çocuk, İki Çocuk ve Üç Çocuk Politikaları kronolojik olarak incelenmektedir. Çalışmada ayrıca bu politikaların yalnızca demografik yapıya değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet dengesi, yaşlı nüfusun artışı, kırsal-kentsel eşitsizlikler gibi sonuçlara odaklanılmaktadır. 2021 yılında Çin'de nüfus politikalarında büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda makale, Çin'in nüfus politikalarının tarihsel evrimini ortaya koyarken, bu politikaların sonuçlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Çin
Nüfus Politikası
Tek Çocuk Politikası
Demografik Dönüşüm
Aile Planlaması

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
25.06.2025
Kabul Tarihi:
30.06.2025
E-Yayın Tarihi:
30.06.2025

FROM ONE CHILD TO THREE: THE TRANSFORMATION OF POPULATION POLICIES IN CHINA

Abstract

Despite many socio-political events and natural disasters throughout history in China, population growth has continued to increase rapidly throughout

Keywords

China
Population Policy

¹Bu makale, yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı. ibrahimkaracadagli@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-2948-055X. DOI: 10.61134/audodilder.1727537.

** Doktor Öğretim Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, fgorez@erciyes.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7431-8877. DOI: 10.61134/audodilder.1727537

history. For this reason, official population policies were developed for population growth. During the Mao era, population was considered a development and production force; policies were implemented to encourage population growth. However, after the Great Famine, birth control policies began to be adopted. After Mao's death, Deng Xiaoping, who came to power, implemented the one-child policy in 1980 and initiated a strict and mandatory population policy process. This study examines population policies implemented during the People's Republic of China from a historical perspective; One-Child, Two-Child and Three-Child Policies are examined chronologically starting from the Mao era. The study also focuses on the results of these policies not only on demographic structure, but also on gender balance, the increase in the elderly population, and rural-urban inequalities. Major changes were made to population policies in China in 2021. In this context, the article aims to reveal the historical evolution of China's population policies and analyze the consequences of these policies

One-Child Policy
Demographic
Transformation
Family Planning

Article Info

Received: 25.06.2025
Accepted: 30.06.2025
E-Published:30.06.2025

Giriş

Çin, tarih boyunca sahip olduğu büyük nüfus yapısıyla hem bölgesel hem de küresel ölçekte dikkat çeken bir uygarlık olmuştur. Günümüzde de bu özellik devam etmekte olup; Çin Halk Cumhuriyeti, 1 milyar 411 milyonluk nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesi konumundadır. Nüfusun yaklaşık %91'ini Han Çinlileri oluştururken, geri kalan %9'luk kesim, 55 farklı etnik gruptan meydana gelmektedir (Tang ve Ying, 2015). Çin toprakları, tarihsel olarak farklı hanedanlıkların ve siyasi yapıların hüküm sürdüğü, çok katmanlı kültürel ve toplumsal belleğe sahip bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda geniş yüzölçümü, yoğun nüfusu ve etnik çeşitliliği ile Çin hem sosyal hem de demografik açıdan oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Tarihsel süreçte savaşlar, doğal afetler, kıtlıklar ve sosyo-ekonomik krizler gibi çeşitli etkenler, Çin toplumunun nüfus yapısını derinden etkilemiştir. Özellikle 1958–1962 yılları arasında yaşanan Büyük Kıtlık² gibi olaylar, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açmış; buna rağmen nüfus artış hızı uzun vadede yüksek seyretmiştir (Li, 2012: 1-2). Bu durum, devletin nüfusu yalnızca niceliksel olarak

² Mao'nun İleri Atılım Politikaları adı altında yürüttüğü yanlış tarım politikaları sonucunda yaşanan kıtlık hadisesidir.

değerlendirmekten öte, onu siyasi ve ekonomik hedeflerle uyumlu hâle getirme yönünde politikalar geliştirmesini zorunlu kılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'dan günümüze kadar uyguladığı nüfus politikalarını tarihsel süreç içerisinde incelemek, her dönemin temel özelliklerini, politika araçlarını ve toplumsal sonuçlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Mao Zedong döneminde uygulanan nüfus teşvikinden başlayarak, Deng Xiaoping ile yürürlüğe konan tek çocuk politikası ve bunu izleyen İki Çocuk ve Üç Çocuk Politikaları, dönemsel ve yapısal özellikleriyle ele alınmıştır. Çalışmada nitel bir yöntem benimsenmiş; birincil kaynaklar (resmî raporlar, yasa metinleri, politika belgeleri) ile güncel akademik literatürden yararlanılmıştır. Her döneme ilişkin istatistiksel veriler açıklayıcı tablolar eşliğinde yorumlanmış; uygulamaların ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri çok boyutlu bir bakışla değerlendirilmiştir. Literatür incelendiğinde, Çin'in nüfus politikaları konusunda özellikle doğurganlık oranları, yaşlanan nüfus, cinsiyet dengesizliği ve kırsal-kentsel farklılıklar gibi temaların öne çıktığı görülmektedir. (Gale, 1994: 505-507)

Li, (2012) tarafından yazılan makale, tek çocuk politikasının sonuçlarını inceleyen bir araştırmadır. Politikanın uygulandığı 30 yılda, politikanın Çin halkı üzerinde yarattığı olumsuz etkilere değinilmiştir. Bu olumsuz etkilerin birçoğunun, günümüzde olumsuz sonuçlara yol açtığına vurgu yapılmıştır. Makale, devletin politikayı daha etkin kılmak için yürürlüğe koyduğu yasaları içermektedir.

Ni, (2024) tarafından yazılan makalede, tek çocuk politikasından dönüşün sosyal sebepleri incelenmektedir. Nüfusun yaşlanması, sosyal sigorta vb konuların öncelikli ele alındığı bu makale, politikanın olumsuz etkilerini analiz etmektedir. Bu sebepler sonucunda, politikanın yürürlükten kaldırıldığı savunulmaktadır.

Scharping (2003) tarafından yapılan çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren 1949-2000 yılları içerisinde uygulanan nüfus politikaları

incelenmiştir. Araştırma, nicel sonuçlarla desteklenerek politikanın nüfus artışını azaltmada büyük bir rol üstlendiğini kanıtlar niteliktedir.

Jowett (1984) tarafından yapılan çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, tek çocuk politikasına giden süreç incelenmiştir. Tek çocuk politikasına giden süreçte uygulanan nüfus politikaları, sebep-sonuç ilişkisi içinde kapsamlı olarak incelenmiştir. Tek çocuk politikasının uygulanmasının bir zorunluluk haline gelişi, rakamlar ve veriler ışığında analiz edilmiştir.

Pu (2015) tarafından yazılan kitap, Çin tarihinde ikinci büyük lider olarak tanınan Deng Xiaoping'in fikir ve düşüncelerini içermektedir. Tek çocuk politikasını yürürlüğe koyan isim olan Deng, bu açıdan önemlidir. Kitapta, Mao sonrası dönemde Çin iç ve dış siyasetindeki değişiklikler, Deng'in ekonomi ve nüfus gibi birçok alanda yaptığı reformlar anlatılmaktadır. Tek çocuk politikasının uygulanmaya konulma sebepleri, ekonomi, eğitim, sağlık gibi sosyal sebeplerle de desteklenerek anlatılmaktadır.

Bu çalışma, bu literatüre katkı olarak söz konusu politikaların yalnızca demografik değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik etkilerine odaklanmakta; aynı zamanda bu politikaların dönüşüm süreçlerini tarihsel süreklilik ve kırılma noktaları üzerinden açıklamayı hedeflemektedir.

1. ÇİN'DE NÜFUS POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

1.1. Mao Dönemi Nüfus Politikası

1.1.1. Mao Döneminde Toplumsal Reformlar ve Nüfus Yapısı

1949 yılında Mao Zedong (毛泽东1893-1976) önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması, ülkenin siyasi ve toplumsal yapısında köklü bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Uzun yıllar milliyetçiler ve komünistler arasında süren iç savaşın ardından iktidara gelen Mao, özellikle kırsal kesimin desteğini

arkasına alarak yeni bir yönetim tesis etmiştir. Bu dönemde, toplumsal modernleşmeyi desteklemek amacıyla önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, 1 Mayıs 1950 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Evlilik Yasasıdır. Yasa; çok eşliliği yasaklamış, kadının evlilik içerisindeki haklarını güvence altına almış ve bireylerin evlilik konusunda özgür iradelerini³ kullanmalarına imkân tanımıştır (Sezen, 2011: 95-97). Aynı dönemde yürütülen toprak reformları ise, köylü sınıfının ekonomik yapısında ciddi değişimlere yol açmış, geniş toprakların küçük çiftçiler arasında paylaşılmasıyla tarımsal üretimin artırılması hedeflenmiştir.

Mao yönetimi, tarım ve sanayi alanlarında büyük kalkınma projeleri başlatarak üretim kapasitesini artırmayı amaçlamıştır. Özellikle tarım alanında büyük atılımlar yapılarak, ülkenin sahip olduğu geniş topraklar verimli bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁴ 1952 yılında gerçekleştirilen ilk resmi nüfus sayımına göre Çin Halk Cumhuriyeti'nin nüfusu 574,8 milyon olarak tespit edilmiştir. (National Bureau of Statics of China)

574,8 milyon olarak açıklanan toplam nüfusun %87,5'inin kırsal bölgelerde yaşadığı belirlenmiştir. (Yağcı ve Bakır, 2019: 24). Cumhuriyet tarihinde 1952 yılında ilk kez yapılan nüfus sayımı ile, Hukou⁵ ikamet verileri desteklenmiştir. 1949 yılında tahmini nüfusun 541 milyon olduğu dikkate alındığında, üç yıl içerisinde önemli bir artış kaydedildiği görülmektedir. 1952 yılında yapılan resmi sayım sonuçlarına göre ise, 3 yıl içerisinde nüfus 574 milyona yükselmiştir (Jowett, 1984: 155-156). 1952 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımının ardından, Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1964 ve 1982 yıllarında iki kapsamlı nüfus sayımı daha yapılmıştır. 1964 yılına ait veriler, ülke nüfusunun 694 milyona ulaştığını göstermektedir. Bu da 1952 ile 1964 yılları arasında geçen 12 yıllık sürede nüfusta yaklaşık 120 milyonluk bir artış yaşandığını ortaya

³ Bundan önceki dönemlerde evlilikler genellikle geleneksel ve kültürel usullerle yapılmaktaydı.

⁴ Öncelikle barajlar ve sulama kanalları yapımına önem verilmiştir.

⁵ 1951 yılında uygulanmaya başlanan Hukou sisteminin birkaç yıl içinde kapsamlı bir şekilde uygulanmaya başlanması ile, düzenli yerleşik sistem hayata geçirilmiştir. Düzensiz ve izinsiz göçün önüne geçilmeye çalışılarak, ülke genelinde yerel yönetimlerin hizmetlerini sağlamaları kolaylaştırılmıştır.

koymaktadır.⁶ 1964 sayımına göre, nüfusun cinsiyete göre dağılımı %51 erkek ve %49 kadın olarak belirlenmiştir. Aynı veriler, şehirlerde yaşayan nüfusun yaklaşık %18'ini (127 milyon), kırsal bölgelerde yaşayanların ise %82'sini (yaklaşık 568 milyon) oluşturduğunu ortaya koymaktadır.⁷ Bu dağılım, Çin'in hâlâ büyük ölçüde kırsal bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir (Jowett, 1984: 156-158).

Mao, üretimin artırılabilmesi için geniş bir işgücüne ihtiyaç duyulduğunu savunmuş ve bu doğrultuda ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmalarını teşvik etmiştir.⁸ Nüfus artışı, özellikle kırsal kesimde ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amacıyla stratejik bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu politikalar, ilerleyen yıllarda ülkenin demografik yapısında belirgin değişikliklere yol açacaktır.

1.1.2. Doğum Kontrolü Çalışmalarının Başlangıcı (1955–1957)

1950'li yılların ortalarına gelindiğinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nde hızlı nüfus artışının ekonomik ve sosyal yapıya olası etkileri üzerine tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede, 1955 yılında Merkez Komitesi tarafından doğum kontrolü konusunda ilk resmi yönerge yayınlanmıştır. Yönergede, doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı, bu yöntemlerin ülke ekonomisine olası katkıları ve doğum kontrol araçlarının üretimi ile ticaretinin desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. (Çin Komünist Partisi Haber Bülteni, 2010)

Bu dönemde şehirlerde yaşayan evli çiftlerin doğum kontrol araçlarına erişiminin artırılması hedeflenmiş; doğum kontrol haplarının üretimi ve satışı desteklenmiştir. Ancak kırsal bölgelerde bu tür uygulamalar teşvik edilmemiştir. Sterilizasyon yalnızca tıbbi zorunluluk durumlarında uygulanabilir kabul edilmiş; keyfi uygulamalara izin verilmemiştir. Benzer şekilde, kürtaj uygulamaları da ancak

⁶ 1959-1961 yılları arasında yaşanan Büyük Kıtık dönemde hayatını kaybettiği tahmin edilen en az 30 milyonluk nüfus da eklendiğinde, rakamın 150 milyon civarında olacağı hesaplanmaktadır

⁷ Bu rakamlara Tayvan, Hong Kong ve Makao gibi özerk bölgelerin nüfusları dahil değildir, sadece Çin ankarasının verileri mevcuttur.

⁸ Mao, nüfusun büyük olmasının, ülkenin de büyük olacağı anlamına gelen sloganlar üreterek nüfus artışını teşvik etmiştir.

sağlık açısından zorunlu durumlarda gerçekleştirilebilmiştir. 1950'li yılların ortalarında, altı veya daha fazla çocuğa sahip kadınların, eşlerinin rızasıyla kürtaj yaptırabilmelerine imkân tanınmıştır (Scharping, 2003: 70-75). 1956 yılında Sağlık Bakanlığı, doğum kontrolüne ilişkin kurallarda bir esnetmeye gitmiştir. Yeni düzenlemeyle kürtaj hakkı için gerekli olan çocuk sayısı altıdan dörde indirilmiş ve uygulamalarda daha geniş bir serbestlik sağlanmıştır. 1957 yılında ise bu şartlar daha da gevşetilmiş; eşlerin onay şartı kaldırılmış ve kürtaj işlemlerine ulaşım kolaylaştırılmıştır (Scharping, 2003: 73-74). Bu dönemde doğum kontrol politikalarının daha sistematik bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiş olsa da uygulamalar genellikle şehir merkezleriyle sınırlı kalmış, kırsal bölgelerde doğurganlık oranı yüksek seviyelerde devam etmiştir. Yine de kadınların iş gücüne daha aktif katılımı ve ekonomik yapının değişmeye başlamasıyla birlikte doğum oranlarında kademeli bir düşüş gözlemlenmiştir. Jowett'in (1984) verilerine göre, doğum oranı 1953 yılında binde 37 iken, 1957 yılında binde 34,3'e gerilemiştir (s. 161)

1957 yılının ortalarında Mao Zedong, son beş yıllık kalkınma planının demografik ve ekonomik sonuçlarını değerlendirmek üzere üst düzey yetkililerle bir dizi görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler sırasında Mao, nüfus artışını açıkça desteklediğini ifade etmiş; kendisine aile planlaması önerisinde bulunan yetkili Shao Lizi'ye, "Nüfusumuz henüz sorun yaratabilecek bir düzeyde değildir ve 800 milyona ulaşana kadar da bir sorun teşkil etmeyecektir" şeklinde karşılık vermiştir (Howden ve Zhou, 2015: 12). Bu tutum, Mao yönetiminin bu dönemde nüfusu ekonomik kalkınmanın temel bir kaynağı olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler ve bebek aşılarına verilen önemin artmasıyla birlikte, çocuk ölümlerinde belirgin bir azalma yaşanmıştır. Örneğin, 1951 yılında doğum oranı binde 37 iken, ölüm oranı binde 17 seviyesindeydi. 1957 yılına gelindiğinde doğum oranı binde 34'e gerilemiş, ölüm oranı ise binde 10'a kadar düşmüştür (Howden ve Zhou, 2015: 23-24) (Jowett, 1984: 161-162). Bu verilere

göre, Mao döneminde doğurganlık yüksek seyrini korurken, sağlık koşullarındaki gelişmelerin doğal nüfus artış hızını daha da artırdığını göstermektedir.

1.1.3. Büyük İleri Atılım ve Demografik Kriz (1958–1961)

1958 yılında başlatılan "Büyük İleri Atılım" (大跃进) kampanyası⁹, Çin'in hızlı bir şekilde sanayileşmesi ve tarımsal üretimin artırılması amacıyla tasarlanmıştır. Bu politika kapsamında tarımsal üretim devlet kontrolüne alınmış, kırsal kesimde halk komünleri oluşturulmuş ve tarımsal faaliyetler kolektifleştirilmiştir. Mao Zedong'un liderliğinde uygulanan bu sistemde, halkın hem tarım hem de sanayi üretimine eş zamanlı katkıda bulunması hedeflenmiştir. Ancak bu uygulamalar, beklenen verimliliği sağlayamamış ve üretimde ciddi düşüşlere yol açmıştır (Howden ve Zhou, 2015: 25).

Tarımsal üretimde yaşanan düşüş, hatalı yönetim uygulamaları ve ekolojik dengenin bozulması gibi faktörler sonucu kırsal bölgelerde ciddi gıda kıtlıkları başlamıştır. "Dört Zararlı Kampanyası" (Dört Haşere Kampanyası)¹⁰ gibi girişimlerle doğal ekosistemde meydana gelen dengesizlikler, mahsul kayıplarını artırmış, tarım arazilerinin verimliliği azalmıştır. Özellikle serçe kuşlarının yoğun bir şekilde yok edilmesi, zararlı böcek popülasyonlarının artmasına ve mahsullerin büyük zarar görmesine neden olmuştur. (Salvador, 2023: 50-51)

Kıtlık, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan nüfusu ağır şekilde etkilemiştir. James ve Lin'in (2003: 56) araştırmalarına göre, şehirde yaşayan bir bireyin yıllık tahıl tüketimi 303 kilogram iken, kırsal bölgelerde bu miktar 223 kilograma kadar düşmüştür. Artan gıda yetersizliği, ölüm oranlarında dramatik bir yükselişe yol açmıştır. Örneğin, kırsalda 1957 yılında binde 11,07 olan ölüm oranı, 1958'de binde

⁹ 1958 yılında başlatılan, sanayileşme ve kalkınma planıdır. Bu dönemde yeni sanayi kolları kurulmuş ve farklı tarım politikaları uygulanmıştır.

¹⁰ Dört Haşere olarak sınıflandırılan hayvanlar: Sinek ve sivrisinek çeşitleri, kemirgenler (fare, köstebek vb.) serçeler ve yarasalardır.

12,50'ye, 1959'da binde 14,61'e ve 1960 yılında binde 28,58'e yükselmiştir. Anhui, Sichuan, Guizhou, Gansu ve Henan gibi bölgelerde ölüm oranları özellikle yüksek seviyelere ulaşmıştır (James ve Lin, 2003: 55-61).

Büyük İleri Atılım döneminde yaşanan kıtlık nedeniyle, 30 ila 50 milyon arasında insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Tarımda ve sanayide beklenen başarıya ulaşamaması, ekonomik ve toplumsal yapıyı derinden sarsmıştır. 1961 yılı sonlarında Mao yönetimi, Büyük İleri Atılım politikalarının başarısızlığını kabul etmiş ve bu politikaları resmen sonlandırmıştır (James ve Lin, 2003: 66-67). Bu süreçte yaşanan ağır demografik kriz, yalnızca nüfus artış hızını keskin bir şekilde düşürmekle kalmamış, aynı zamanda Çin toplumunda derin sosyoekonomik yaralar açmıştır. Hatta öyle ki; günümüzde yaşanan bazı ekolojik sorunların temeli bile, o dönem yapılan hatalarla ilişkilendirilmektedir. Birkaç yıl boyunca uygulanan yanlış tarım metodları ve dört hayvan türüne karşı yürütülen olumsuz çalışmalar, tarımsal üretimi olumsuz etkilememekle kalmamış; ekolojik dengeyi de bozmuştur. (Steinfeld, 2018: 49)

1.1.4. Mao Döneminin Son Yılları ve Demografik Etkiler (1962–1976)

Büyük İleri Atılım'ın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, 1960'ların başında Çin yönetimi tarımsal ve ekonomik politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Ülke genelinde yaşanan ağır kıtlık ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi, nüfus artış hızında keskin bir düşüşe yol açmıştır. Özellikle kırsal bölgelerde üretimin düşmesi ve yaşam koşullarının kötüleşmesi, ölüm oranlarının ciddi şekilde artmasına neden olmuştur. 1960-1970 yılları arasında, devlet, ekonomik toparlanmayı hızlandırmak amacıyla kırsal bölgelerdeki işgücünün önemli bir kısmını altyapı projelerine yönlendirmiştir. Yağcı ve Bakır'ın (2019) belirttiğine göre, bu dönemde kırsal işgücünün yaklaşık 50 milyon kişilik bir bölümü çeşitli altyapı çalışmaları için istihdam edilmiştir. Ancak şehir ve kırsal kesimler arasındaki yaşam

standartları farkı devam etmiş; gıda dağıtımında şehirler önceliklendirilmiş, kırsal bölgelerdeki halk ise daha ağır şartlarda yaşamaya devam etmiştir (s. 25-30).

1960'ların ortalarına doğru nüfus artış hızı kademeli olarak toparlanmaya başlasa da Mao Zedong doğrudan doğum kontrolü gibi nüfusu sınırlayıcı politikalara karşı temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Öte yandan, tıbbi hizmetlerdeki iyileşmeler ve bebek aşılarına verilen önem sayesinde çocuk ölümleri oranında önemli bir düşüş sağlanmıştır. Ancak bu gelişmeler, Mao döneminin son yıllarına kadar nüfus politikasında kapsamlı bir değişikliğe yol açmamıştır. 1976 yılında Mao Zedong'un ölümü ile, Çin'de siyasi ve ekonomik anlamda yeni bir dönem başlamıştır. Mao'nun ölümünün ardından, Deng Xiaoping'in liderliğe geçmesiyle birlikte, nüfus politikalarında daha sistemli ve planlı bir yaklaşım benimsenmeye başlanacaktır. (Baum, 1994: 1-4)

1.2. Deng Xiaoping Dönemi ve Aile Planlamasında Yeni Yönelimler

Deng Xiaoping (邓小平 1904-1997), Çin'in yakın dönem siyasi tarihinde ekonomik ve sosyal yapıda köklü dönüşümler gerçekleştiren bir lider olarak öne çıkmaktadır. 1978 yılında reform sürecini başlatan ve 1979'da "Açılım Politikası"nı ilan eden Deng, aynı zamanda 1980 yılında uygulamaya konulan tek çocuk politikası ile de Çin'in demografik yapısını doğrudan etkilemiştir. Resmî olmayan statüsüne rağmen, 1978 sonrası dönemde Çin'in fiilî lideri olarak kabul edilen Deng'in reformları, yalnızca ekonomik sistemde değil, nüfus politikalarında da büyük bir kırılma noktası oluşturmuştur (Pu, 2015: 84-88).

Deng, hızlı nüfus artışının yol açtığı sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla kapsamlı politikalar geliştirmiştir. Göç hareketliliğinin artması, kentlerdeki aşırı nüfus yoğunluğu ve istihdam dengesizlikleri gibi sorunlar, yeni dönem aile planlaması uygulamalarının zemini olarak değerlendirilmiştir. Bu sorunların çözümünde temel yaklaşım, bireyleri kırsalda yaşamaya teşvik ederek kentlere olan göçü azaltmak olmuştur. Ekonomik Açılım Reformu kapsamında, kırsal

bölgelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve üretimin yerinde desteklenmesi hedeflenmiştir. Böylece nüfusun kentlere yoğun şekilde akışının önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Yu, 1979, s. 133).

Bu yaklaşımı destekleyen “İki Bacak Üzerinde Yürüme”¹¹ politikası, tarım ve sanayi üretiminin eşzamanlı ve dengeli bir biçimde geliştirilmesini öngörmüştür. Deng’e göre, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması için hem kentlerin hem de kırsal bölgelerin üretken hale gelmesi zorunludur. 30 Mart 1979 tarihli bir konuşmasında, ülke nüfusunun 900 milyona ulaştığını ve bu nüfusun %80’inin kırsal kesimde yaşadığını belirten Deng, nüfus artış hızının bu şekilde devam etmesi durumunda eğitim ve istihdam gibi alanlarda ciddi sorunlar yaşanacağı uyarısında bulunmuştur (Pu, 2015, s. 86). Aynı yıl içinde devlet, birçok kurum ve uzmanın katkısıyla yeni bir nüfus planlaması hazırlığına girişmiştir. Çin’in önde gelen nüfus bilimcilerinden Song Jian ve ekibi, 2080 yılına kadar doğum oranlarının değişmeden devam etmesi halinde ülke nüfusunun yaklaşık 4 milyara ulaşabileceğini öngören bir projeksiyon raporu sunmuşlardır (Jiang, Li, ve Feldman, 2013: 4). Bu rapor, ülkenin gelecekteki sosyal ve ekonomik dengelerini tehdit edecek bir tablo çizdiğinden, merkezi hükümet tarafından ciddiyle değerlendirilmiştir.

Song Jian’ın önerdiği matematiksel modele dayalı raporlar çeşitli kurullarda tartışılmış ve sonunda 2000 yılına kadar nüfusun 1,2 milyarın üzerine çıkmaması gerektiği yönünde bir hedef belirlenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için her ailenin yalnızca bir çocuk sahibi olması yönünde bir politika geliştirilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, 1980 yılında tek çocuk politikası resmen ilan edilmiş ve nüfus kontrolü devlet politikası haline getirilmiştir (Scharping, 2003: 84).

¹¹ “İki bacak üzerinde yürümek” (双腿走路 / shuāng tuǐ zǒulù) ifadesi, Deng Xiaoping döneminde sıkça kullanılan ve Çin’in sosyalist ekonomik reformlarında merkezi bir yere sahip olan bir metafordur. Deng Xiaoping’in kalkınma anlayışı, aşırı merkezi planlamanın sakıncalarını görüp, esnek, pragmatik, sonuç odaklı çözümler üretmeye dayanıyordu. “İki bacakla yürümek” bu pragmatizmin sembolüydü. Deng’e göre tek bir sektöre veya tek bir yönteme dayanan ekonomi “total” olurdu (Yalınve Çetinbakış, 2019, s. 130-131).

2. 1980–1990 YILLARI ARASI NÜFUS VE TEK ÇOCUK POLİTİKASI:

2.1. Tek Çocuk Politikası ve İlk Uygulamalar (1980–1983)

1980 yılında tek çocuk politikasının resmen yürürlüğe girmesiyle birlikte, Çin hükümeti nüfus artışını sınırlamak adına kapsamlı bir doğum kontrol programını uygulamaya koymuştur. Politikanın temel amacı, her ailenin yalnızca bir çocuk sahibi olması gerektiği anlayışına dayanmıştır. Devlet, bu amaç doğrultusunda "Doğum Planlama Federasyonu" adlı yeni bir teşkilat kurarak, toplumsal katılımın artırılmasını ve doğum kontrol çalışmalarına gönüllü destek sağlanmasını hedeflemiştir. (Report of the China Family Planning Association on the progress of its work and suggestions for future work, 2008) Politika, esas olarak kadın bedeni üzerinden şekillenmiş ve doğurganlığın azaltılmasına yönelik uygulamalar ağırlıklı olarak kadınlara odaklanmıştır. Zorlayıcı doğum kontrol yöntemleri; zorunlu kürtaj, kısırlaştırma, para ve hapis cezaları ile sosyal yardımların kesilmesi gibi yaptırımları içermiştir. 1981 yılında güncellenen Evlilik Yasası ile evlenme yaşı erkeklerde 22, kadınlarda 20 olarak belirlenmiş¹²; yasal evlilik ve boşanma süreçleri, kadın ve çocuk hakları çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. Çin Evlilik Dairesi kayıtlarına göre, yeni yasa yürürlüğe girdikten sonra resmi nikah sayısı önceki yıla kıyasla %50 oranında artış göstermiştir (Scharping, 2003: 87).

1982 yılında devlet, kırsal bölgelerde tarımsal kalkınma hamleleri üzerine çalışmaya başlamıştır. Bu hamlelerle, çiftçilerin desteklenmesi ve üretimin artırılması amaçlanmıştır. Bu yıl alınan kararla ülkede genel nüfus sayımı yapılmaya başlanmıştır. 29 özerk bölgede başlayan nüfus sayımı ile, tek çocuk politikasının bölge bazlı sonuçlarına dair daha doğru verilere ulaşılması amaçlanmıştır. (Scharping, 2003: 83) Aile Planlaması Bakanlığı, doğrudan özerk bölge yöneticileri ile irtibata geçerek kısırlaştırma ve doğum kontrol uygulamaları konusunda destek istemiştir. Bölgelerde

¹² 1950 yılında yürürlüğe konulan ilk Evlilik Yasasında, evlilik yaşı kadınlar için 18, erkekler için ise 20 olarak belirlenmiştir. Politika ile birlikte yapılan değişikliklerle birlikte; evlilik yaşı yukarı çekilmiştir.

yaşayan farklı azınlık uluslar ve bazı şartlar göz önüne alınarak; azınlıkların, kısır kişilerin, halihazırda spiral benzeri yöntem kullanan kadınların ve belli bir yaşın üzerindeki kadınların bu uygulamalardan muaf tutulması ek olarak istenmiştir.

Toplumun büyük bir kısmı için geniş aile yapısı bir norm haline gelmiş olduğundan, politikanın ilk yıllarında ciddi sosyal direnişler yaşanmıştır. Bu bağlamda hükümet, özellikle kırsal alanlarda daha yoğun çalışmalar yürütmüş, halkı ikna etmeye yönelik propagandalar ile birlikte doğrudan müdahalelere başvurmuştur. 1983 yılı Ocak ayında ilan edilen “Propaganda Ayı” kapsamında, milyonlarca sağlık görevlisi seferber edilerek doğum kontrol yöntemlerinin tanıtımı yapılmış ve yaygın kısırlaştırma uygulamaları gerçekleştirilmiştir.¹³

Aynı yıllarda devletin merkezî politikalarının, tüm bölgelere aynı şekilde uygulanmasının sorunlar doğurduğu yönünde eleştiriler gündeme gelmiştir. Özellikle ekonomik ve kültürel farklılıklar sebebiyle, kırsal bölgelerde politikanın uygulanmasında ciddi güçlükler yaşanmıştır. Bu durum, ilerleyen yıllarda daha esnek uygulamalara geçilmesinin önünü açacaktır. (Ma, , 1983: 5-7)

2.2. Kırsalda Zorluklar ve Gevşeme Tartışmaları (1984–1986)

Tek çocuk politikasının uygulamaya konulmasının ardından birkaç yıl içinde, özellikle kırsal bölgelerde politikanın uygulanmasında ciddi zorluklar yaşandığı ortaya çıkmıştır. Çin’in geleneksel aile yapısında erkek çocuk sahibi olmanın taşıdığı kültürel öncelik ve ekonomik kaygılar, kırsal nüfusun bu politikaya uyum sağlamasını güçleştirmiştir. Geniş aile yapısının üretim temelli kırsal ekonomi için bir avantaj olarak görülmesi, tek çocuk sınırının yaygın kabulünü engellemiştir. Bu sebeple

¹³ Propaganda ayı olarak bilinen bu ay, politika tarihinde en verimli çalışmaların yapıldığı ay olarak tarihe geçmiştir.

devlet, sosyal tepkileri ve ekonomik ihtiyaçları¹⁴ dikkate alarak politikada belirli gevşemelere gitmek zorunda kalmıştır.

1984 yılı itibarıyla kırsal bölgelerde bazı istisnai durumlar için ikinci çocuk izni uygulamaya konulmuştur. İkinci çocuk sahibi olmaya gerçekten ihtiyaç duyan ailelerin belirlenmesi ve izinlerin bu kapsamda yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda, ilk çocuğu kız olan ya da engelli çocuk sahibi olan ailelerin ikinci çocuk yapmalarına izin verilmiştir. (Whyte, 2019: 8) Bu düzenleme, önce pilot bölgelerde denenmiş, ardından başarılı bulunması durumunda ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Benzer şekilde, doğum kontrol yöntemlerini gönüllü olarak benimseyen bazı gruplara –örneğin spiral kullanan kadınlara, belirli yaş üzerindeki bireylere ve bazı etnik azınlıklara– uygulamada esneklik tanınmıştır (Scharping, 2003: 89).

1985 yılına gelindiğinde, Çin nüfusunun 1 milyarı aştığı resmî olarak açıklanmıştır. Bu dönemde Deng Xiaoping, eğitime yapılan yatırımı, sosyalist modernleşmenin temel taşlarından biri olarak tanımlamış ve zorunlu eğitimin kapsamını genişletmiştir. 1986 yılında kabul edilen Zorunlu Eğitim Yasası ile birlikte ilköğretim ve ortaöğretim zorunlu hâle getirilmiş; özellikle kız çocuklarının eğitime kazandırılması ve erken evliliklerin önlenmesi hedeflenmiştir (Coşkun ve Çelikten, 2020: 2991-2992).

1986 yılı verilerine göre Çin'in nüfusu 1 milyar 6 milyona ulaşmıştır. Bu sayı, nüfus artış hızının beklenenden yüksek seyrettiğini göstermiştir. Özellikle 1984–1986 yılları arasında ikinci çocuk izninin uygulanması, doğum oranlarının yeniden yükselmesine neden olmuştur. Bu durum, belirlenen 2000 yılı nüfus hedefi olan 1.2 milyar rakamına ulaşılmasının planlanandan daha erken gerçekleşebileceği yönündeki endişeleri artırmıştır. Deng Xiaoping, bu bağlamda 2000 yılı için konulan

¹⁴ Politika sebebi ile artan göç oranları ve kırsal bölgelerdeki faaliyetlerin azalması, devleti bu konuda yeni bir çalışma yapmak zorunda bırakmıştır.

nüfus hedefinin korunacağını ve kontrol önlemlerinin sürdürüleceğini kamuoyuna açıklamıştır (Goeking, 1982–1994: 84).

Bu dönemde ikinci çocuk iznine dair farklı toplumsal tepkiler gelişmiştir. Bazı kesimler bu esnekliğin kırsal gerçekliğe uygun olduğunu savunurken, diğerleri bunun tek çocuk politikasının bütünlüğünü bozacağını öne sürerek karşı çıkmıştır. Hükümet ise ikinci çocuk hakkının bölgesel yönetimlerin yetki alanında olduğunu ve ekonomik, kültürel koşullara göre esnek uygulanabileceğini belirtmiştir. (Zhang J. , 2017: 145)

2.3. Artan Eleştiriler, Yolsuzluk ve Bilgi Eksiklikleri (1987–1989)

1987 yılına gelindiğinde, Çin nüfusunun 1 milyar 50 milyonu aştığı duyurulmuş ve bu durum hükümetin uzun vadeli planları açısından ciddi bir endişe kaynağına dönüşmüştür. Deng Xiaoping, yaptığı açıklamalarda nüfus artışının kişi başına düşen millî geliri olumsuz etkilediğini vurgulayarak, sosyalizmin sürdürülebilirliğinin yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde başlayan kalkınma hamlelerinin olumlu etkilerine dikkat çekse de artan nüfusun bu kazanımları tehdit ettiğini ifade etmiştir (Pu, 2015: 375-378)

Bu dönemde erken yaşta evlilik oranlarındaki artış, düzensiz göç ve kayıt dışı doğumlar gibi demografik sorunlar da gündeme gelmiştir. Hükümetin yayımladığı bir genelgede, köylerdeki erken evlilik oranlarının %15–20 seviyelerine ulaştığı bildirilmiştir. Sanayi bölgelerinde ise kayıtsız işçi istihdamı artmış, bu da doğum ve nüfus kontrolü politikalarının izlenebilirliğini zorlaştırmıştır. Yapılan yeni projeksiyonlara göre, mevcut artış hızıyla 2000 yılına gelindiğinde nüfusun 1,3 milyara ulaşabileceği tahmin edilmiştir. Politikanın kırsal alanlarda gevşetilmesinden memnun olan kesimlerin yanı sıra, bu uygulamaların politikaya zarar verdiğini düşünen eleştirilenler de seslerini yükseltmiştir. Özellikle erkek çocuk sahibi olmak için ceza ödeme uygulamasının kaldırılması, bazı ailelerin ikinci çocuğu tercih etmesine neden olmuştur. 1986 yılında yaşanan 3,35 milyonluk nüfus artışının yalnızca 600 bininin genç çiftlerin evliliğinden kaynaklandığı, geri kalan artışın

gevşeyen politikalar nedeniyle meydana geldiği bir makalede açıkça ifade edilmiştir (Scharping, 2003: 100-105).

Aynı dönemde bazı çevreler, ikinci çocuk hakkının şehirli nüfusa da tanınması gerektiğini savunmuştur. Ancak Başbakan Zhao Ziyang, bu çağrılara karşı çıkarak ikinci çocuk izninin yalnızca kırsal bölgeler için geçerli olacağını, kentlerde bu tür bir düzenlemeye gidilmeyeceğini duyurmuştur. Yeni bir genelge ile, ikinci çocukla ilgili denetim yetkisinin bölgesel yönetimlere bırakıldığı açıklanmıştır. Artan doğum oranları karşısında hükümet, uygulamadaki eksikliklerin daha ciddi sonuçlar doğurabileceğinin farkına varmış ve istatistiksel veri güvenliğini mercek altına almıştır. Yayımlanan bir rapora göre, birçok bölge yetkilisinin doğum verilerini eksik bildirdiği tespit edilmiştir. Bazı bölgelerde doğum sayılarının %10 ila %30 oranında düşük gösterildiği, ülke genelinde ise bu oranın toplamda %5'e karşılık geldiği belirtilmiştir. Bu bulgular, politika uygulamalarında ciddi kontrol açıkları olduğunu gözler önüne sermiştir. (Scharping, 2003: 109).

1989 yılına gelindiğinde, hükümet 1990–1995 dönemini kapsayacak olan yeni beş yıllık kalkınma planını hazırlamaya başlamıştır. Yayımlanan genelgeyle, bölgesel politikaların ulusal çerçeveye aykırı olmaması gerektiği vurgulanmış; yerel yönetimlerin kendi inisiyatifleriyle merkezi kararlara karşı uygulamalar yürütmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Aynı yıl içinde kırsal bölgelerde görev yapacak binlerce yeni doğum kontrol görevlisi istihdam edilmiş, politika uygulamaları için ayrılan bütçe artırılmıştır. Doğum Planlama Federasyonu'na üye sayısı 1987'de 1 milyon iken, 1989'da 1,7 milyona ulaşmıştır.¹⁵ Ancak tüm bu çabalara rağmen, 1990 yılına gelindiğinde yürürlüğe konulan yedinci beş yıllık kalkınma planında öngörülen 1 milyar 113 milyonluk nüfus hedefinin 20 milyon aşıldığı ortaya çıkmıştır. Bu fark,

¹⁵ Doğum Planlama Federasyonu, günümüzde hala çalışmalarına devam etmektedir. Son olarak 2009 yılında yayımlanan raporda verilen bilgilere göre; 2009 yılı itibariyle federasyona üye sayısı 94 milyonun üzerindedir. (China Family Planning Association., 2009)

geçmiş yıllarda doğum sayılarının eksik bildirildiğini, doğurganlık oranlarının beklenenden yüksek seyrettiğini ve kırsal bölgelerdeki iki çocuk uygulamalarının kontrol edilemediğini göstermiştir. Özellikle 20–29 yaş aralığındaki kadın nüfusun ciddi şekilde artmış olması, yeni bir doğum dalgası riskine işaret ederek hükümet nezdinde endişeleri artırmıştır (Scharping, 2003: 111-112).

1980'li yıllar, Çin'in demografik tarihinde radikal bir dönüşüm dönemine işaret etmektedir. Tek çocuk politikasının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, merkezi yönetim demografik büyümeyi kontrol altına almak amacıyla geniş kapsamlı ve çoğu zaman sert yöntemlere başvurmuştur. Bu süreçte sağlık, hukuk, eğitim ve toplumsal yaşamın birçok alanında politika ile uyumlu yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Kırsal bölgelerde yaşanan direnç ve uygulamadaki eşitsizlikler, zamanla politikanın esnetilmesine yol açsa da genel çerçevede devletin nüfus artışını sınırlama kararlılığı sürmüştür. Ancak uygulamalardaki yolsuzluklar, bilgi eksiklikleri ve toplumsal tepki, bu dönemin aynı zamanda ciddi yönetsel zorluklar içerdiğini de göstermiştir. 1990 yılına gelindiğinde, öngörülen nüfus hedeflerinin aşılmış olması, politikanın etkinliğine dair soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, 1990'lı yıllarda izlenecek yeni nüfus stratejilerinin zeminini hazırlamıştır. 1990 yılı itibari ile devlet, kırsal kesimde yaşayan halkın istihdamına ve kadınların eğitim, iş hayatındaki istihdamına yönelik bazı adımlar atmaya başlamıştır.

2.4. Politikanın Gözden Geçirilmesi ve Uyum Süreci (1991–2000)

1991 yılı itibarıyla tek çocuk politikası onuncu yılını doldurmuş, ancak sahadaki uygulamaların doğurduğu yeni sorunlar devletin dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle politika nedeniyle artan kayıt dışı doğumlar ve terkedilen çocuk sayısındaki yükseliş, merkezi otoriteyi daha sıkı önlemler almaya sevk etmiştir. Bu çerçevede, doğum kayıtlarının daha etkin şekilde kontrol edilebilmesi için bilgisayarlı sisteme geçilmiş ve bölgesel nüfus planlama ekiplerinden düzenli raporlama istenmiştir. Ayrıca bazı memurlar gizli görevlendirilerek politika ihlallerine dair gözlemler

yapmaları sağlanmıştır. Aynı yıl içinde doğum kontrol merkezlerinin yaygınlaştırılması, doğum öncesi sağlık taramalarının artırılması ve engelli çocukların tespiti gibi konulara öncelik verilmiştir (Scharping, 2003: 117-119).

1992 yılında, yalnızca tek çocuğa sahip olan ve ekonomik açıdan zor durumda bulunan yaklaşık 15 milyon aile devletten maddi yardım almıştır. Aynı yıl, 1983'ten bu yana en fazla doğum kontrol müdahalesinin ve kürtajın yapıldığı yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak dikkat çeken bir diğer gelişme, bu kürtajların çoğunluğunun kız fetüslere uygulanmış olmasıydı. Bu durum, yetkililerin kamuoyuna açıklama yapmasına ve cinsiyet seçimine karşı halkın uyarılmasına neden olmuştur. 1991 yılının son dönemlerinde, kız-erkek nüfus oranlarında belirgin bir değişiklik gözlenmeye başlanması; devlet yetkililerini bazı önlemler almak zorunda bırakmıştır. Bu sebepler, hamilelik boyunca bebeğin cinsiyetini belirleyecek her türlü ultrason vb. aletlerin kullanımını kısıtlamıştır. Aile Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, resmi önlemler alınmıştır. (Çin Halk Cumhuriyeti Nüfus ve Aile Planlaması Kanunu, 2002)

1993 yılında hükümet, tek çocuk politikası uygulamalarında görevli sağlık personeline yönelik şiddet olaylarına karşı yeni bir genelge yayımlayarak, memurlara saldıran kişilerin cezalandırılacağını duyurmuştur. Aynı yıl, kalıtsal ve zihinsel hastalıkları bulunan bireylerin çocuk sahibi olmalarını sınırlandırmayı hedefleyen bir yasa çıkarılmış ve bu düzenleme, kamuoyunda "Öjeni Yasası" olarak anılmıştır (Mao, 1997: 139). 1994 yılı sonunda bu yasa güncellenmiş ve "Anne ve Çocuk Sağlığı Yasası" adını almıştır. Yeni yasada belirtilen maddeler şunlardır:

-Bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi için kullanılan teknolojik cihazların kullanımı yasaklanacaktır. Bu cihazlar sadece, doktorun gerek görmesi durumunda (sağlık problemi) kullanılacaktır. Doğum öncesinde yapılan testlerde, fetüsün ciddi bir kalıtsal hastalığa sahip olması durumunda, kürtaj yapılması zorunlu olacaktır.

-Çiftlerden birinin ciddi bir kalıtsal hastalığı bulunması halinde, evlenecek olan çift kısırlaştırılmayı kabul etmesi ya da doğum kontrolüne uyacaklarını temin etmeleri şartıyla evlenebilecektir. Çiftlerin birisinin bulaşıcı bir hastalığı ve psikolojik bir problemi varsa, doktorlar evliliğin ertelenmesini önerecektir (Zeldin, 1998: 3-4).

1995 yılında, devletin tek çocuk politikasına bağlı sosyal destek programlarını genişletmesi dikkat çekici bir gelişme olmuştur. 1992'de yalnızca 15 milyon olan yardım alan tek çocuklu aile sayısı, 1995'te 45 milyona ulaşmıştır. Bu artış, politikaya uyumun teşvik edilmesinde maddi desteklerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Aynı yılın sonunda beş yıllık kalkınma planı tamamlanmış; 1996–2000 dönemini kapsayacak yeni bir kalkınma planı hazırlanarak, bu plan çerçevesinde nüfus politikaları yeniden yapılandırılmıştır. Planın hazırlanmasında, nüfus bilimcilerden doğurganlık oranlarına ilişkin öngörü raporları istenmiş; ancak önceki dönemde gerçekleşen sapmalar nedeniyle, bu kez kesin nüfus hedefi açıklamaktan kaçınılmıştır (Scharping, 2003: 118-121).

1996 yılında düzenlenen ulusal doğum planlaması konferansında, iki çocuk arasındaki yaş farkına dayalı gevşeme uygulamasının kadınları ikinci çocuk yapmaya teşvik ettiğine dair eleştiriler dile getirilmiştir. Bu nedenle, doğum artışının öngörülere aşabileceği uyarısı yapılmış ve daha sıkı kontrol önlemleri alınması gerektiği belirtilmiştir. 1997 yılında, özellikle bölgesel yönetimlerden gelen talepler doğrultusunda, geçici doğum kontrol yöntemlerine yönelim artmıştır. Spiral gibi geri dönüşümlü doğum kontrol yöntemleri kırsal bölgelerde yaygınlaşmış, bazı yerel yönetimler bu uygulamaları teşvik etmiştir. Ancak buna rağmen bazı bölgelerde zorunlu kısırlaştırma uygulamaları da devam etmiştir. Bu yılın bir diğer önemli gelişmesi, Deng Xiaoping'in vefatıdır. Reformların mimarı olan Deng'in ölümüne rağmen, nüfus politikası yönünden büyük bir liderlik değişikliği yaşanmamış, politika sürdürülebilirliğini korumuştur (Vogel, 2011: 664).

1998 yılına gelindiğinde sosyal yardım politikaları daha da yaygınlaştırılmıştır. Özellikle kırsal kesimdeki yaşlı nüfusa yönelik sosyal sigorta programları uygulanmaya başlanmış; şehirlerde ise, tek çocuk politikasıyla uyumlu kadınlara doğum izni, annelik yardımı ve maaş teşvikleri verilmiştir. Aynı yıl politika ihlallerine karşı kamu görevlilerine disiplin cezaları uygulanmış; bazı kasabalarda belediye başkanları ve yerel parti yetkilileri görevden alınmıştır. Doğum Planlama Federasyonu'na katılım da bu dönemde önemli bir artış göstermiştir. 1989 yılında 1,7 milyon olan üye sayısı, 1999 yılı sonunda 83 milyona ulaşarak devlet destekli doğum planlamasının kiteselleştiğini ortaya koymuştur (Scharping, 2003: 240-245).

1999 yılında, evlat edinme politikalarına yönelik önemli bir reform gerçekleştirilmiştir. 1990'lı yıllarda başlatılan evlat edinme programları genişletilmiş; yıllık ortalama 20 bin çocuğun evlat edindirildiği açıklanmıştır. Ayrıca evlat edinilen çocukların kimlik işlemlerinde yaşanan sorunları çözmeye yönelik bürokratik kolaylıklar sağlanmıştır. Aynı yıl yayımlanan resmi rakamlara göre, 1971–1979 arasında 80 milyon, 1980–1989 arasında 130 milyon, 1989–1999 arasında ise yine 130 milyondan fazla potansiyel doğum engellenmiştir. Devletin yaptığı tahminlere göre, tek çocuk politikası uygulanmamış olsaydı Çin nüfusu 1999 yılında yaklaşık 1 milyar 141 milyon olacaktı. Ancak açıklanan resmi veriler, 1999 yılına henüz ulaşmadan, bu sayının çok üstüne çıkmıştır. Dünya Gıda ve Tarım Örgütü'nün 1999 yılında hazırladığı rapora göre Çin Halk Cumhuriyeti 1998 yılı nüfusu 1 milyar 255 milyondur. Bu rakam nüfus artışının, tahmin edilenden fazla olduğunu göstermektedir. (Nutrition Country Profile of China, 1999: 1-2) Çin Halk Cumhuriyeti resmi kaynaklarına göre ise; 1998 yılına ait nüfusun 1 milyar 248 milyon olduğu, 1999 yılına ait nüfusun ise; 1 milyar 259 milyon olduğu açıklanmıştır. (National Bureau of Statistics of China, 1999) Her iki rapora göre de; nüfus tahmin edilenden fazla artmıştır.

1990'lı yıllar, Çin'in nüfus politikalarında hem teknikleşme hem de kurumsallaşma sürecinin hız kazandığı bir dönem olmuştur. Kayıt dışı doğumların önlenmesi, sağlık personelinin yetkilendirilmesi, sosyal yardım programlarının

yaygınlaştırılması ve doğum kontrol sistemlerinin daha sıkı takibi, politikanın kontrol mekanizmalarını güçlendirmiştir. Ancak aynı zamanda, kız çocuklara yönelik ayrımcılıklar, zorunlu müdahaleler ve etik sınırları zorlayan uygulamalar da bu dönemde daha görünür hâle gelmiştir. Evlat edinme programları, sosyal güvence uygulamaları ve bölgesel teşvik mekanizmaları, politikaya uyumu artırmak amacıyla geliştirilmiş alternatifler olarak öne çıkmıştır. Yine de 1999 itibarıyla resmi nüfus rakamlarının öngörülerini aşması, tek çocuk politikasının sınırlı başarılarının yanında, uzun vadeli sürdürülebilirliği konusunda ciddi tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, 2000'li yıllarda nüfus politikalarının yeniden gözden geçirilmesinin önünü açmıştır.

3. YENİ YÜZYILDA NÜFUS POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM

3.1. Kalkınma ve Sıkılaştırma (2000-2010)

2000 yılında Çin hükümeti, nüfus artışını kontrol altında tutma hedefiyle 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yeni bir strateji benimsemiştir. Bu plan kapsamında, kırsal bölgelerdeki ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve aile planlaması hizmetlerinin genişletilmesi hedeflenmiştir. "Çin Halk Cumhuriyeti Kırsal Bölgelerdeki Kalkınmayı Hızlandırma ve Yoksullukla Mücadele Planı" adı altında başlatılan program, kırsal kalkınmanın nüfus politikalarıyla bütünleşmiş biçimde yürütülmesini amaçlamıştır (China Population and Development Report, 2009: 13-15). Devlet, bu yıl için nüfusu 1.2 milyarın altında tutmayı hedeflemişse de bu hedef gerçekleşmemiştir. 2000 yılında Çin'de yaklaşık 19 milyon öğrenci okula başlamış, toplam öğrenci sayısı ise 130 milyonun üzerine çıkmıştır. İlk ve ortaokul sayısı 535 bin civarındadır (Jiang, Li, ve Feldman, 2013: 8). Bu veriler, nüfus artışının eğitim sistemine olan yükünü açıkça ortaya koymuştur.

2001 yılında hükümet, tek çocuk politikasının uygulanmasındaki sorunları ve bölgesel farklılıkları göz önüne alarak politika çerçevesinde yeni adımlar atmıştır. Bu girişimlerin sonucu olarak 2002 yılında "Çin Halk Cumhuriyeti Nüfus ve Aile

Planlaması Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, yerel¹⁶ ve merkezi yönetimler arasındaki yetki karmaşasını azaltmayı, bireylerin temel haklarını güvence altına almayı ve cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunlarla mücadele etmeyi amaçlamıştır. Bu yasa, nüfus politikalarının yasal temelini daha da sağlamlaştırmış ve günümüzde hâlen yürürlükte olan çerçeveyi oluşturmuştur (Li, 2012: 4).

2005 yılına gelindiğinde, 11. Beş Yıllık Kalkınma Planını açıklayan hükümet, nüfus politikası, ekonomik gelişmeler ve sosyal hayata dair birçok maddeyi içeren birbirleri ile bağlantılı 22 hedef açıklamıştır. Bu hedefler temel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

- 1- Ekonomik hedefler: Kişi başına düşen milli gelirin artırılmasına yönelik yeni ekonomik düzenlemeler yapılması. Kırsal bölgelerde verilen desteklerin artırılması, yatırımların ve yeni iş alanlarının açılmasına teşvik.
- 2- Nüfus ve kaynak kullanımı hedefleri: Nüfus artışını olması gereken seviyede tutacak önlemlerin alınması. Yer altı ve yer üstü kaynakların israfının önlenmesi, çevre kirliliği ile mücadele. Ağaçlandırma ve tarım arazilerinin verimli kullanımına yönelik teşvikler.
- 3- Eğitim ve sosyal hedefler: Eğitim şartlarının iyileştirilmesi, köylüler ve şehirlilerin sahip olduğu imkanların eşitlenmesi için gerekli düzenlemeler, düzensiz göçe yönelik ve göçmen işçilerle ilgili yeni düzenlemeler. (Zhang Y. , 2006)

Aynı yıl, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Çin'e yönelik eleştiriler yoğunlaşmış, ülkenin kalabalık nüfusunun küresel kaynaklar üzerindeki baskıyı artırdığı ve çevre sorunlarını derinleştirdiği ifade edilmiştir (Doyle, 2007). Bu eleştiriler doğrultusunda Çin, 2010 yılı için yeni bir nüfus hedefi belirlemiş ve bu rakamı 1.4

¹⁶ Çin'de özerk bölgeler ve eyaletler bulunmaktadır. Eyaletler kendi içerisinde, 1.sınıf, 2. Sınıf ve 3. Sınıf gibi şehir yönetimlerine ayrılmaktadır.

milyar olarak açıklamıştır. Dünya nüfusuna bakıldığında bu hedef, nüfus artışının kontrol altında tutulması adına belirlenen en üst sınır olarak değerlendirilmiştir.

2006 yılında yayımlanan kalkınma planında, çevre ve doğal kaynakların korunmasına özel vurgu yapılmıştır. Aynı yıllarda Çin, güneş enerjisi, elektrikli araçlar ve yeşil sanayi üretimi gibi alanlarda yeni ekonomik hamleler gerçekleştirmiştir. Eğitim politikalarında da önemli gelişmeler yaşanmış; özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının eğitime erişimini artırmak amacıyla özel projeler başlatılmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ülkede 280 bin ilköğretim ve ortaöğretim kurumu bulunmakta, yaklaşık 16 milyon yeni öğrenci kayıt yaptırmaktadır. Toplam öğrenci sayısı ise 280 milyona ulaşmıştır. Bu rakam birçok ülkenin toplam nüfusundan fazladır. (Jiang, Li, ve Feldman, 2013: 8).

3.2. Yaşlanan Toplum ve Politikanın Etkileri (2010-2015)

2010 yılı itibarıyla Çin, tek çocuk politikasının otuzuncu yılını geride bırakırken, bu politikanın uzun vadeli etkileri daha görünür hâle gelmiştir. Resmî veriler, Çin'in hızla yaşlanan bir topluma dönüştüğünü ortaya koymuştur. Artan yaşlı nüfus, sosyal güvenlik sistemine yönelik baskıları artırırken; genç kuşakların yaşlı ebeveynlerine ve büyükannelerine bakım yükü taşıması, sosyal dayanışma yapısında ciddi dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Ni, 2024: 1-2). Doğurganlık oranlarındaki değişim bu süreci daha da belirgin kılmıştır. 1970–1975 döneminde 4,8 olan doğurganlık oranı, 1980–1985'te 2,6'ya, 1990–1995'te ise 2,1'in altına düşmüştür. 2010–2015 yılları arasında ise bu oran yaklaşık 1,6 seviyesinde kalmıştır. Bu değer, Çin'i dünyanın en düşük doğurganlık oranına sahip ülkelerinden biri hâline getirmiştir. Aynı dönem içinde çocuk nüfus oranı ise sabit kalmış, nüfusun yaş ortalaması hızla yükselmiştir. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer mesele, doğumdaki cinsiyet oranlarındaki dengesizliktir. 1982'de her 100 kız çocuğuna karşılık 108,5 erkek doğarken; bu oran 2005'te 118,6 erkek ile zirveye ulaşmıştır. 2015 itibarıyla oran nispeten azalmış olsa da hâlâ yüksek seyrini sürdürerek 113,5 düzeyinde kalmıştır. Bu

dengesizlik, yalnızca aile yapısını değil, gelecekteki evlilik piyasasını da etkileyen ciddi bir toplumsal sorun olarak ele alınmıştır. Ayrıca göçmen nüfusun artışı da nüfus politikaları açısından yeni zorluklar doğurmuştur. 1982 yılında yalnızca 6,6 milyon olan iç göçmen sayısı, 2014 yılına gelindiğinde 253 milyona ulaşmış; bu da toplam nüfusun %17,6'sına tekabül etmiştir. Göç hareketliliği, çocukların eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimini zorlaştırmış; yaklaşık 100 milyon çocuğun bu hareketlilikten doğrudan etkilendiği tahmin edilmiştir (Population Demographics, 2018).

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda, 2014 yılında hükümet tek çocuk politikasında kademeli bir gevşemeye gideceğinin sinyalini vermiştir. Politikanın gevşetilmesine yönelik atılan ilk adım; evli çiftlerden birisinin kardeşi olmaması durumunda, ikinci çocuk izni verilmesine yönelik olmuştur. (Wang, Gu, ve Cai, 2016: 83-84) Ancak bu uygulamanın bir yıl boyunca yürürlükte kalmasına rağmen, doğum oranlarında beklenen artış sağlanamamıştır. Bu sebeple hükümet, yeni bir adım atmak zorunda kalmıştır. 2015 yılı sonunda hükümet radikal bir karar alarak tek çocuk politikasının sonlandırıldığını ve yeni bir döneme girildiğini açıklamıştır. Bu karar, yalnızca nüfus kontrol politikasında değil, Çin'in sosyal politikalarında da bir paradigma değişikliğine işaret etmektedir. (Chen ve Wei, 2022: 2)

3.3. İki Çocuk Politikasına Geçiş (2015)

2015 yılı, Çin nüfus politikaları tarihinde bir dönüm noktası olarak kaydedilmiştir. Tek çocuk politikasının 35 yılı aşkın süredir uygulanması sonucunda oluşan demografik dengesizlikler, işgücü daralması ve hızla yaşlanan nüfus gibi sorunlar, hükümeti politika değişikliğine yöneltmiştir. Aynı yıl yapılan değerlendirmelerde, tek çocuk politikasının görevini tamamladığı ve artık sürdürülebilir olmadığı resmî olarak açıklanmıştır. (Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Sağlık Komisyonu, 2015)

Ekim 2015'te Çin hükümeti, tüm evli çiftlere ikinci çocuk hakkı tanıyan İki Çocuk Politikasını resmen duyurmuştur. (Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Bilgi Ofisi, 2015) Bu kararın temel gerekçeleri üç ana başlıkta toplanmıştır: işgücü arzını artırmak, demografik yapıda dengeyi sağlamak ve ekonomik büyümeyi desteklemek. Politikanın ilanıyla birlikte, doğum oranlarında kısa süreli bir artış yaşanmış; ilk yıl içinde yaklaşık 2 milyon ek doğum gerçekleştiği rapor edilmiştir. (Çin Halk Cumhuriyeti, 2017 Yılı Ekonomik ve Sosyal Gelişim Raporu, 2018) Bu artış, nüfusun azalma eğilimini geçici olarak yavaşlatmış ancak tersine çevirmeye yetmemiştir. İki Çocuk Politikası, yalnızca demografik hedefler açısından değil, aynı zamanda sosyal politika düzeyinde de yeni sorumluluklar doğurmuştur. Artan doğumlar, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde ek yükler oluşturmuş; özellikle düşük ve orta gelirli aileler için çocuk yetiştirme maliyetleri tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle politika değişikliği, halk nezdinde karışık tepkilerle karşılanmıştır. Ekonomik hedefler açısından ise hükümet, İki Çocuk Politikasının ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacağını öngörmüştür. Çin Ulusal Sağlık ve Aile Planlama Komisyonu Başkan Yardımcısı Wang Pei, bu politikanın işgücüne katılımı artırarak GSYİH büyümesine %0,5 oranında katkı sunacağını ifade etmiştir. Ayrıca Wang, yeni doğumların konut, eğitim, sağlık ve tüketim gibi sektörlerde talebi artıracığını ve bunun istihdamı destekleyeceğini belirtmiştir (Keser, 2015: 4).

Ancak yapılan analizler, yalnızca doğum hakkı tanınmasının nüfus artışı için yeterli olmadığını göstermiştir. Uzun süredir sürdürülen tek çocuk normunun toplumsal kabul görmesi, şehirleşme ve geç evlilik gibi yaşam tarzı değişiklikleri, doğurganlık oranının yeniden yükselmesini zorlaştırmıştır.

3.4. Üç Çocuk Politikası ve Güncel Durum (2021-2023)

İki Çocuk Politikasının beklenen demografik etkileri yaratmaması üzerine, Çin hükümeti 2021 yılında yeni bir adım atarak üç çocuk politikasına geçiş yaptığını duyurmuştur. (Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Halk Hükümeti Resmi İşleri, 2021) Bu

karar, doğurganlık oranlarının düşmeye devam etmesi ve yaşanan nüfusun sosyal güvenlik sistemi üzerindeki baskısının giderek artması üzerine alınmıştır. Politika, doğrudan düşük doğum oranlarıyla mücadele etmeyi ve nüfus yapısındaki dengesizlikleri gidermeyi amaçlamaktadır (Zhu, 2023: 2-3). Bu yeni düzenleme ile, her evli çifte üç çocuk sahibi olma hakkı tanınmış, doğum kısıtlamalarına dair birçok yerel uygulama da gevşetilmiştir. Ancak, bu politika değişikliği de kısa vadede doğum oranlarında kayda değer bir artış sağlamamıştır. Gerek yüksek yaşam maliyetleri gerekse eğitim ve sağlık gibi alanlarda yaşanan baskılar nedeniyle, birçok aile ikinci ya da üçüncü çocuğu sahiplenme konusunda isteksiz davranmıştır.

Çin'in güncel demografik konumuna ilişkin tartışmalar da bu dönemde ivme kazanmıştır. Hindistan'ın toplam nüfusu bakımından Çin'i geçip geçmediği yönündeki veriler, farklı kaynaklara göre değişiklik göstermektedir. Ancak Çin Ulusal İstatistik Bürosu'nun verilerine göre, 2023 yılı itibarıyla Çin nüfusu yaklaşık 1 milyar 400 milyon olarak açıklanmıştır. Bu da Çin'in hâlen dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri konumunu koruduğunu göstermektedir (Ni, 2024: 5).

Politika değişikliklerine paralel olarak, hükümet doğurganlığı teşvik etmek amacıyla çeşitli sosyal ve ekonomik destek mekanizmaları üzerinde çalışmaya başlamıştır. Doğum teşvik ödemeleri, kreş ve anaokulu destekleri, çalışma saatlerinde esneklik ve kadınların iş hayatına dönüşünü kolaylaştıracak uygulamalar bu çerçevede gündeme gelmiştir. Ayrıca, üç çocuk politikasının uygulanmasını desteklemek üzere medya ve kamu kurumları aracılığıyla geleneksel aile değerlerini vurgulayan kampanyalar yürütülmüştür. Ancak tüm bu teşviklere rağmen, uzun süreli doğurganlık düşüşünün kültürel olarak da kökleştiği gözlemlenmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi, kadınların işgücüne katılımının artması ve yaşam tarzlarındaki bireyselleşme eğilimleri, devlet politikalarının etkisini sınırlayan başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. (Cooke, 2017: 237-240)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çin Halk Cumhuriyeti'nin nüfus politikaları, yalnızca demografik kontrolün bir aracı değil, aynı zamanda siyasi önceliklerin, ekonomik kalkınma stratejilerinin ve toplumsal dönüşümlerin yansıması olmuştur. Bu politikalar, farklı liderlik dönemlerinde değişen ihtiyaçlara ve ideolojik yaklaşımlara göre şekillenmiş; Çin'i hem kendi içinde hem de küresel düzeyde nüfus yönetiminde benzersiz bir örnek hâline getirmiştir.

Mao Zedong dönemi (1949–1976), nüfusun bir kalkınma gücü olarak kabul edildiği, çok çocukluluğun yurtseverlikle özdeşleştirildiği bir dönemdi. 1958–1962 yılları arasında yaşanan Büyük Kıtık, aşırı nüfus artışının gıda üretimiyle eşgüdüm içinde yürütülmemesinin felaket doğurabileceğini gösterdi. Bunu izleyen yıllarda gönüllülüğe dayalı, ancak sınırlı etkisi olan doğum kontrol uygulamaları benimsendi. Deng Xiaoping dönemiyle birlikte (1978 sonrası), Çin modernleşme ve kalkınmayı merkeze alarak daha sistematik nüfus planlaması politikaları geliştirmeye başladı. 1980 yılında resmî olarak yürürlüğe giren tek çocuk politikası, bireylerin doğurganlık haklarını devletin ekonomik ve sosyal hedefleri doğrultusunda kısıtlayan kapsamlı bir politika hâline geldi. Bu politika, ilk yıllarında katı önlemlerle uygulandı; 1980'lerin ortalarından itibaren ise kırsal alanlarda ikinci çocuğa izin veren sınırlı gevşemeler yaşandı. 1990'larda bilgi sistemlerinin dijitalleşmesi, öjeni yasaları, evlat edinme reformları ve sosyal desteklerin yaygınlaştırılması gibi yeni uygulamalar politikayı hem teknik hem hukuki bakımdan kurumsallaştırdı. 2000–2010 dönemi, kalkınma planlarının nüfus politikasıyla daha bütünleşik biçimde ele alındığı bir dönemdi. Devlet hem nüfusu kontrol etmeye çalıştı hem de doğan çocukların eğitim, sağlık ve sosyal güvencelerini artırmaya odaklandı. Ancak bu süreçte doğurganlık oranı 2,1'in altına gerileyerek toplumun yaşlanma sürecini hızlandırdı. 2010–2015 yılları, yaşlanan nüfusun, cinsiyet dengesizliğinin ve artan iç göçün etkilerinin daha belirgin hâle geldiği bir geçiş dönemidir. Özellikle doğurganlık oranlarının 1,6'ya kadar düşmesi, tek çocuk politikasının ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğini sorgulatmaya başladı.

Bu dönemde çocuk nüfus sabit kalırken, bakım yükü artan yaşlı nüfusla ilgili endişeler ön plana çıktı. 2015 yılında uygulamaya konan İki Çocuk Politikası, daha dengeli bir nüfus yapısı hedefiyle hayata geçirilmiş; kısa vadede doğum oranlarında sınırlı bir artış sağlasa da uzun vadeli beklentileri karşılayamamıştır. Yıllar süren tek çocuk normunun toplumsal kabul görmesi, şehirleşme, eğitim düzeyi ve ekonomik kaygılar, aileleri çocuk sahibi olma konusunda temkinli davranmaya yönlendirmiştir. 2021 yılında yürürlüğe giren üç çocuk politikası, devletin artık nüfusu artırmaya yönelik politik bir dönüşüm içinde olduğunu göstermektedir. Ancak bu politika da yapısal nedenlerle arzu edilen etkiyi yaratmakta zorlanmaktadır. Nüfus politikası artık sadece doğum sayısını sınırlama değil, doğurganlığı teşvik etme, sosyal destek sistemlerini genişletme ve cinsiyet eşitliği gibi konuları da kapsayan çok boyutlu bir politika alanı hâline gelmiştir.

Bugün Çin, dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olmaya devam etse de doğurganlık oranlarının düşük olması, işgücü arzının azalması, nüfusun yaşlanması ve iç göçün neden olduğu bölgesel eşitsizlikler gibi zorluklarla karşı karşıyadır. 1949'dan bu yana izlenen nüfus politikaları, kısa vadede hedeflerine ulaşmış görünse de uzun vadede yeni yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Çin'in gelecek dönemde izleyeceği nüfus politikalarının yalnızca sayısal hedeflere değil, aynı zamanda insan hakları, toplumsal refah ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine de dayalı olması gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

Baum, R. (1994). *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping*. Princeton University Press.

Central People's Government of the People's Republic of China. (2018, February 28). *2017 Yılı Ekonomik ve Sosyal Gelişim Raporu*. (05. 23. 2025). https://www.gov.cn/xinwen/2018-02/28/content_5269506.htm

Central People's Government of the People's Republic of China. (2021, July 20). (05. 23. 2025) from https://www.gov.cn/zhengce/2021-07/20/content_5626190.htm

Chen, H., & Wei, T. (2022). "Association Of China's Two-Child Policy With Changes in Number Of Births and Birth Defects Rate, 2008–2017", *BMC Public Health*, 22/1, 1–11.

China Family Planning Association. (2008). *Report on the Progress of Work and Suggestions for the Future*. General Office of the State Council, Beijing.

China Family Planning Association. (2009). *The human rights protection situation for population and family planning in China*, CFPA-UPR, Beijing.

China Unfpa. (2018). *The Economic Miracles and Demographic Dividend in China*. Beijing: China Development and Research Center. https://china.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/china_dd_study_abstract-en.pdf

Cooke, F. L. (2017). "The Two-child Policy in China: A Blessing or a Curse for the Employment of Female University Graduates?" *In Employment relations and labour markets in China* (pp. 227–246). Manchester University Press.

Doyle, A. (2007, December 8). China Says One-child Policy Helps Protect Climate. *Reuters*. Retrieved May 23, 2025, from <https://www.reuters.com/article/business/environment/china-says-one-child-policy-helps-protect-climate-idUSKUA077240/>

Gale, J. (1994). "Effects of Institutions and Policies on Rural Population Growth With Application to China", *Population and Development Review*, 20/3, 503–531.

General Office of the State Council. (2009). *China Population and Development Report*. Beijing: Department of Social, Sciences and Technology Statistics, National Bureau of Statistics.

Goeking, K. (2025). "China's One-child Policy: Population Control and Its Unintended Consequences", *Newcomb College Institute*, 82–94.

Howden, D., ve Zhou, Y. (2015). Why did China's Population Grow so Quickly? *Munich Personal Repec Archive*. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/xxxxx/>

James, K.-S. K., ve Lin, J. Y. (2003). "The Causes of China's Great Leap Famine, 1959–1961", *Economic Development and Cultural Change*, 51/2, 327–348.

Jiang, Q., Li, S., & Feldman, M. (2013). "China's Population Policy at the Crossroads: Social Impacts and Prospects", *Asian Journal of Social Science*, 41/4, 465–484.

Jowett, A. J. (1984). "The Growth of China's Population, 1949–1982", *The Geographical Journal*, 150/1, 28–42.

Keser, D. (2015). *Çin Bülteni*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Li, X. (2012). "China's One-Child Policy and Implementation", *Asia-Pacific Social Science Review*, 12/1, 23–38.

Ma, B. (1983). The National Conference of Propaganda Work on Family Planning held Beijing. *Ren kou yan jiu= Renkou yanjiu*, (1), 5-7.

Mao, X. (1997). "China's Misconception of Eugenics. Nature", 387/6629), 116.

National Bureau of Statistics of China. (1999). *Statistical Yearbook on Environment 1999*. (5. 23. 2025)

https://www.stats.gov.cn/zt_18555/ztsj/hjtjzl/1999/202303/t20230302_1923328.html

National Health Commission of the People's Republic of China. (2015, June 1). (05.23. 2025) <https://www.nhc.gov.cn/wjw/flfg/201606/1c0ac828bce44560bd2389cba203663b.shtml>

Ni, J. (2024). "The aging population in China", *Highlights in Business, Economics and Management*, 5/1, 1–8.

Nutrition Country Profile. (1999). China 1999, Food and Agriculture Organization, Rome:

People's Republic of China. (2002). *Population and Family Planning Law of the People's Republic of China*. (05. 25. 2025) <https://law.pkulaw.com/falv/252f7ce51132230bbdfb.html>

Pu, G. (2015). *Çağdaş Çin'in Mimarı Deng Xiaoping*, Canut Yayınları, İstanbul.

Salvador, R. R. (2023). "An Unexpected Bird in Honkai: Star Rail and China's War on Sparrows", *Journal of Geek Studies*, 10(1), 49–57.

Scharping, T. (2003). *Birth Control in China 1949–2000: Population Policy and Demographic Development*, Routledge, Londra.

Sezen, S. (2011). "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Toprak Yönetimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66/2, 103–124.

State Council Information Office of the People's Republic of China. (2015). (05. 23, 2025)
http://www.scio.gov.cn/xwfb/gwyxwbgswfbh/wqfbh_2284/2015n_9477/2015n11y10r/

Steinfeld, J. (2018). "China's Deadly Science Lesson", *Index on Censorship*, 47/4, 49–51.

Tang, J., & Ying, T. (2015). *Çin Ansiklopedisi*, Çin Uluslararası Radyosu Yayınları, Hong Kong.

Tb İnternet. (2008). *Report of the China Family Planning Association on the progress of its work and suggestions for future work*. Beijing: 国务院办公厅文件 General Office of the State Council.

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/DownloadDraft.aspx?key=6xWKModG9I5i6k/Vch3B8PaK0kKftm5Cj7Ey3oX3qEAcv2wNm6bVtP0OcHllc86u

The Communist Party of China. (2010). *1955 Yılı Bildirisi*. (05. 25. 2025)
<http://cpc.people.com.cn/GB/64162/64164/4416033.html>

UNICEF. (2018). *Population demographics atlas 2018*. (04. 20. 2025)
<https://www.unicef.cn/sites/unicef.org.china/files/2019-06/01EN-Population%20demographics%20Atlas%202018.pdf>

United Nations. (2010). *Non-Governmental Organizations in Consultative Status With the Economic and Social Council Pursuant to Council Resolution 1996/31: Adoption of the Quadrennial Report of the Secretary-General for the Period 2005-2008*. United Nations, New York.

Vogel, E. (2011). *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. The Belknap Press of Harvard University Press, USA.

Wang, F., Gu, B., ve Cai, Y. (2016). "The end of China's One-child Policy", *Studies in Family Planning*, 47/1, 83–86.

Whyte, M. K. (2019). "China's One-child Policy", *Childhood Studies*, 3/2, 8–10.

Yağcı, M., & Bakır, C. (2019). *Çin Bilmecesi*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yalın, T., & Çetinbakış, M. (2019). "Uyuyan Dev Çin'in Yapısal ve Ekonomik Dönüşüm Süreci", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17/3, 123–145.

TEK ÇOCUKTAN ÜÇ ÇOCUĞA:
ÇİN'İN NÜFUS POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM

Yu, C. (1979). The Population Policy of China. *Population Studies*, 33/1, 1–16.

Zeldin, W. (1998). China: Early Marriage and de Facto Marriage. *Law Library of Congress*. Retrieved May 23, 2025, from <https://www.loc.gov/law/help/early-marriage/china.php>

Zhang, J. (2017). “The Evolution of China’s One-child Policy and its Effects on Family Outcomes”. *Journal of Economic Perspectives*, 31/1, 141–160.

Zhang, Y. (2006). "To Achieve the Goals of China's 11th Five-Year Plan Through Reforms", *Development Research Center of the State Council*.

Zhu, Z. (2023). The Evolution of China’s Policy for Family Planning. In *Proceedings of ICDEBA 2023*. Burnaby: International Conference on Development and Business Analysis.